

The Right to Confidentiality of Patient Medical Images in Iranian (Islamic) and Western Law

Naser Ghasemi¹

Received: 03/01/2021; Accepted: 20/07/2021

Abstract

The use of images taken by the physician during the treatment and care of the patient can endanger the patient's privacy and image rights and lead to the disclosure of the patient's identity. The right to confidentiality of the patient's image therapy in the legal sphere is included in the category of the right to personality and in the realm of Islamic law is in the category of the sin against mankind. On the other hand, these images provide a unique opportunity for physicians in education and research. Given that based on the rights of persons to their image, no one can take a photo or video without the consent of a person, today, some domestic legal systems have provided the conditions for proper use of patient images to protect patients' rights and prevent possible disputes between physician and patient. Non-disclosure of patient identity, informed consent, and safe maintenance are the three main conditions in using patient images. Due to the necessity of finding the right to privacy of patient medical images, the present study, through a descriptive-analytic method, aims to achieve the principles and criteria of protection of this right for legislation in Iran by reviewing and analyzing the results of scientific theories and legal approaches of international centers such as the International Committee of Medical Journal Editors and the Canadian Medical Protective Association has considered and western countries such as Australia, England, and Canada.

Key words: Image Rights, Informed Consent, Privacy, Confidentiality, Medical Images.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

حق بر محرمانگی تصاویر درمانی بیمار در حقوق ایران (اسلام) و غرب

ناصر قاسمی^۱

تاریخ دریافت ۹۹/۱۰/۱۴ - تاریخ پذیرش ۱۴۰۰/۰۴/۲۹

چکیده

استفاده از تصاویری که در طول فرایند درمان و مراقبت توسط پزشک از بیمار تهیه می‌شود می‌تواند حریم خصوصی و حق بر تصویر بیمار را در معرض تهدید قرار دهد و منجر به افشای هویت بیمار شود. حق بر محرمانگی تصویر درمانی بیمار در عرصه حقوقی در زمره حق بر شخصیت و در قلمرو حقوق اسلامی در جرگه حق الناس (حق العباد) قرار می‌گیرد. از سوی دیگر، این تصاویر فرصت‌های بی‌نظیری در عرصه آموزش و تحقیق در اختیار پزشکان قرار می‌دهد. با توجه به آنکه بر اساس حق افراد بر تصویر خویش هیچ‌کس نمی‌تواند بدون رضایت از فردی عکس یا فیلم تهیه کند، امروزه تعدادی از نظام‌های حقوقی داخلی به‌منظور محافظت از حقوق بیمار و جلوگیری از ایجاد اختلافات احتمالی میان پزشک و بیمار، شرایط استفاده صحیح از تصاویر بیمار را پیش‌بینی کرده‌اند. افشا نکردن هویت بیمار، اخذ رضایت آگاهانه و نگهداری ایمن سه شرط اصلی در استفاده از تصاویر درمانی بیمار است. با توجه به ضرورت رعایت حق محرمانگی تصاویر درمانی بیمار، پژوهش حاضر به شیوه توصیفی-تحلیلی با هدف دستیابی به اصول و ضوابط صیانت از این حق برای قانونگذاری در ایران، بررسی و تحلیل رهاوردهای ناشی از نظریه‌های علمی و نگرش‌های حقوقی مراکز بین‌المللی مانند کمیته بین‌المللی ویراستاران مجلات پزشکی و انجمن حمایت از پزشکی کانادا و کشورهای غربی نظیر استرالیا، انگلستان و کانادا را مورد توجه قرار داده است.

واژگان کلیدی: حق تصویر، رضایت آگاهانه، حریم خصوصی، محرمانگی، تصاویر درمانی.

مقدمه

عکاسی از بیمار ابزاری مهم برای آموزش و انتقال دقیق و کامل واقعیت‌های شرایط اضطراری و پیچیده و نحوه درمان است. در بسیاری از مواقع مشاهده می‌شود که از تصاویر بیماران برای افزایش آگاهی عمومی و یا اطلاع‌رسانی در مورد مخاطرات قریب‌الوقوع یا وضعیت موجود و بسیج کمک‌ها و منابع مالی استفاده می‌شود. تهیه فیلم و عکس برداری از بیماران برای نشان دادن یافته‌های علمی از اهمیت بسزایی برخوردار است. تصاویر بیماران هم برای نگهداری سوابق بیماری و هم برای آموزش پزشکی بسیار حیاتی است؛ اما مسئله مهم حریم خصوصی بیمار و حق تصویر او امروزه تبدیل به یکی از دغدغه‌های مهم شده است. به عبارت دیگر، این امر تبدیل به یک فرایند یک‌طرفه شده است که در آن به‌منظور بهره‌برداری‌های آتی از تصاویر یک بیمار استفاده می‌شود؛ درحالی‌که ممکن است به‌منظور دستیابی به یک امر مفید مضراتی نیز متوجه شخصیت بیمار شود. غفلت از حق حریم خصوصی و حق تصویر بیمار باعث آن خواهد شد تا از بیمار استفاده ابزاری صورت گیرد و با او به‌عنوان یک پدیده جالب یا غیرمعمول برخورد شود، درحالی‌که رضایت آگاهانه بیمار در تصویربرداری مورد غفلت قرار می‌گیرد.

با توجه به اهمیت رضایت بیمار برای تهیه فیلم و عکس از او، دستورالعمل‌هایی در بسیاری از نظام‌های حقوقی جهان ایجاد شده است. بااین‌وجود این دستورالعمل‌ها نتوانسته‌اند از هویت بیمار و حق تصویر او به‌خوبی محافظت کنند. پزشکان، استادان دانشگاهی، قانونگذار و سازمان‌های مردم‌نهاد باید در جهت ارج نهادن بر حق تصویر بیمار و شیوه صحیح دستیابی رضایت از او برای عکس‌برداری جهت استفاده‌های آتی مجموعه‌ای از رهنمودها را ایجاد، تضمین و اجرا نمایند. شخصیت‌های حقیقی و حقوقی یادشده در موقعیت محوری برای تعیین استانداردهای یک رضایت آگاهانه و نافذ برای

تصویربرداری از بیمار و استفاده از آن قرار دارند. علاوه بر تهیه و تدوین اصول کلی به شیوه قانونی در سطح کلان، در سطح غیر کلان نیز باید پیراندها و فهرست‌های کاملی در اختیار بیماران قرار گرفته و آموزش و توضیحات لازم به آن‌ها ارائه شود و سازمان‌های مردم‌نهاد بر این فرایند نظارت مستمر داشته باشند. با توجه به ضرورت‌های درمانی و آموزشی تصویربرداری از بیمار، دستیابی به اصول و مبانی حق بیمار بر تصویر خویش، شیوه اخذ یک رضایت آگاهانه و تعیین دقیق نحوه استفاده آتی از تصاویر ضروری به نظر می‌رسد. بر این اساس، پژوهش حاضر در ابتدا به بررسی ادبیات علمی و اقدامات عملی انجام‌شده در این خصوص پرداخته و توصیه‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های مربوطه را موردبررسی قرار می‌دهد. با توجه به اینکه حق بیمار بر تصویر خویش از طریق نوع استفاده‌ای که از تصاویر درمانی او می‌شود در معرض تهدید قرار می‌گیرد، ضروری است تا دلایل عکس‌برداری از بیمار و اهداف استفاده از این تصاویر احصا شود. از همین رو، در بخش نخست سه هدف استفاده بالینی، استفاده آموزشی و تحقیقاتی و استفاده تجاری شناسایی شده‌اند. در بخش دوم، شرایط اساسی و ضروری استفاده از تصاویر درمانی بیمار که عبارت‌اند از: میسر نشدن شناسایی هویت بیمار از طریق تصویر، رضایت بیمار نگهداری ایمن تصویر تبیین گردیده‌اند. در بخش سوم، با توجه به نقش محوری رضایت آگاهانه بیمار در استفاده از تصاویر درمانی او این شرط به شکل جداگانه و تفصیلی مورد تحلیل قرار می‌گیرد و نهایتاً در بخش چهارم و پنجم حق محرمانگی تصاویر درمانی بیمار در نظام حقوق ایران بررسی می‌شود.

۱. ادبیات پژوهش

حریم خصوصی بیمار و وضعیت پزشکی او در زمره حقوق غیرقابل‌انکار^۱ است. اطلاعات بهداشتی ازجمله حساس‌ترین و شخصی‌ترین اطلاعاتی است که افراد در اختیاردارند. همان‌گونه که بیماران باید بتوانند برای بهبود وضع سلامت خود به پزشکان

اعتماد کنند، در خصوص محرمانگی اطلاعات و تصاویر پزشکی خود نیز که نزد گروه پزشکی است باید احساس اطمینان کنند. بنا بر رویه متداول، مهم‌ترین اصل در کنار درمان و مراقبت از بیماران، احترام به حریم خصوصی و حفظ حرمت شخصیت بیمار است. تصاویر بیمار در رابطه پزشک با بیمار و در طی فرایند معاینه و درمان باید به دست آید. تصاویر حاصل در مراحل درمان بخشی از سوابق پزشکی بیمار را تشکیل می‌دهد و بر اساس اصول اخلاقی حاکم بر فعالیت‌های پزشکی، وظیفه حفظ محرمانگی تصاویر درمانی بیمار با پزشک یا پزشکان مربوطه است. هرگونه اطلاعات محرمانه یا شخصی که در حین درمان توسط بیمار به پزشک گفته می‌شود یا در معاینه بالینی به دست می‌آید، شامل پارامترهای دقیق رابطه پزشک و بیمار است و صرفاً می‌تواند برای درمان شخص بیمار مورد استفاده قرار گیرد. تصاویر و فیلم‌های اقدامات درمانی بیمار نیز محرمانه محسوب می‌گردد و مشمول همین حکم خواهد بود و همواره باید مورد حفاظت و احترام باشد. بیماران دارای استقلالی نسبت به بدن خود در قیاس با دیگران هستند؛ بنابراین، حق دارند در مورد درمان پزشکی خود تصمیم بگیرند و اجازه دهند تصاویر و فیلم‌های آن‌ها منتشر شود. همچنین، بیمار حق دارد به‌طور دقیق آگاه شود که تصاویر او در آینده برای چه هدفی مورد استفاده قرار خواهد گرفت و رضایت خود را به‌طور مطلق یا مقید در این خصوص اعلام کند. به همین منظور، تعدادی از نهادهای بین‌المللی در این زمینه تلاش کرده‌اند تا دستورالعمل‌های لازم در خصوص انتشار تصاویر بیماران در مقالات پزشکی را تهیه و تدوین کنند. به‌عنوان مثال کمیته بین‌المللی ویراستاران مجلات پزشکی^۱ در شیوه‌نامه الزامات نگارش و ویرایش مجلات زیست پزشکی که در سال ۲۰۰۵ میلادی منتشر نمود و سپس در سال ۲۰۰۸ آن را به‌روزرسانی کرد در بخش حریم خصوصی و محرمانگی، در خصوص بیماران و شرکت‌کنندگان در مطالعات پزشکی این‌گونه بیان می‌کند که بیماران از حق حریم خصوصی برخوردار هستند و این حق نباید بدون رضایت آگاهانه ایشان نقض گردد. کسب رضایت آگاهانه از بیمار به‌منظور استفاده از تصاویر او مستلزم اخذ

رضایت‌نامه قابل انتشار از بیمار است. نویسنده موظف است مواردی که هویت بیمار ممکن است از طریق انتشار مقاله فاش شود از قبل به او اطلاع دهد. رضایت بیمار باید مطابق با قوانین و شیوه‌نامه مجله موردنظر باشد و مجلات در این خصوص موظف هستند خط‌مشی رازداری خاص خود را باراهنمایی قانون تدوین کنند. شیوه‌نامه مذکور در ادامه اضافه می‌کند، جزئیات غیرضروری که ممکن است منجر به شناسایی هویت بیمار شود باید از تصاویر حذف گردند و حتی در زمانی که تردید در ناشناس ماندن یا نماندن هویت بیمار نیز وجود دارد باید رضایت آگاهانه از او اخذ شود. نکته قابل توجه در این شیوه‌نامه اشاره به این مسئله رایج در استفاده از تصاویر است که بیان می‌کند پوشاندن ناحیه چشم در عکس‌های بیماران برای محافظت از حریم خصوصی و هویت ایشان ناکافی است.¹ در همین خصوص در مقاله‌ای که در سال ۱۹۸۹ در مجله پزشکی نیوانگلند به چاپ رسید، محقق به این نتیجه رسید که استفاده از شیوه پوشاندن چشم افراد منجر به ناشناس ماندن هویت ایشان نمی‌شود و صرفاً در حد یک عینک آفتابی مؤثر است و اغلب این راه میان بری است برای کسانی که رضایت بیمار را برای انتشار تصویر کسب نکرده‌اند (Slue, Jr, 1989:550-551). در نتیجه کسب یک رضایت آگاهانه از بیمار ضروری است و چنین شیوه‌هایی نمی‌تواند جایگزین استفاده قانونی و اخلاقی از تصاویر بیمار باشد.

کسب رضایت از بیمار شامل همه موارد استفاده آتی از تصاویر وی چه برای بایگانی در پرونده پزشکی و نیز اهداف آموزشی و یا چاپ در نشریات پزشکی می‌گردد (Lakdawala, Fontanella, Grant-Kels, 2012: 486). با توجه با توسعه و گسترش شبکه‌های اجتماعی و افزایش تعاملات پزشکان با همدیگر و همچنین بیماران، کسب رضایت بیمار به‌منظور استفاده از تصاویرش در شبکه‌های اجتماعی نیز باید به شکل جداگانه‌ای اخذ شود. در یکی از تحقیقاتی که در زمینه نگاه بیماران به استفاده از تصاویر ایشان صورت گرفت، مشخص شد که بیماران جامعه پژوهش نسبت به نشر و توزیع

1 See for more information: Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals: Writing and editing for biomedical publication. (2010). Journal of pharmacology & pharmacotherapeutics, 1(1), 42–58.

الکترونیکی تصاویرشان نگرانی بیشتری نسبت به سایر روش‌های پرسیده شده دارند (K Lau, Schumacher, Irwin, 2010:507). با توجه به این نکته، ضروری به نظر می‌رسد که در زمان اخذ رضایت از بیمار نسبت به احتمال پخش تصاویر ایشان در شبکه‌های اجتماعی و یا جداسازی تصویر از مقاله علمی و انتشار آن در فضای الکترونیکی به او آگاهی داد. صاحب‌نظران اخلاق پزشکی درباره میزان اهمیت حق تصویر بیماران تا جایی پیشرفته‌اند که اذعان می‌کنند، حتی در صورت فقدان وجود قصد برای انتشار تصاویر بیمار، باید قبل از تهیه عکس و فیلم از او رضایت اخذ شود.

بیمارانی که از گروه‌های آسیب‌پذیر هستند مانند کودکان و افراد غیر بالغ، محجورین، افراد بی‌سواد یا اقلیت‌های گویشی، بیشتر در معرض خطر نداشتن درک صحیح اعلام رضایت برای استفاده از تصاویر پزشکی در آینده هستند. در همین زمینه حضور ولی یا سرپرست قانونی، وکیل و مترجم برای رعایت و تضمین حق تصویر ایشان ضروری به نظر می‌رسد؛ زیرا پزشک باید توجه داشته باشد که وظیفه اصلی او که تعهد به امنیت و سلامت بیمار است بر تعهد فرعی او که تأمین منافع شخصی است اولویت دارد (Berle, 2002: 106-109).

در توصیه‌نامه‌ها و دستورالعمل‌هایی که به منظور راهنمایی پزشکان درباره نحوه اخذ رضایت از بیمار برای استفاده از تصاویر او نگاشته شده آمده است که پزشک معالج شخصاً با بیمار گفت‌وگو کرده و از او رضایت اخذ کند و جزئیات این گفت‌وگو نیز باید در پرونده پزشکی بیمار ثبت و ضبط گردد. به عنوان مثال، انجمن حمایت از پزشکی کانادا^۱ در این زمینه به پزشکان توصیه نموده است که موارد زیر را در هنگام اخذ رضایت از بیمار مدنظر قرار دهند:

۱. دلایل گرفتن عکس یا فیلم از بیمار؛
۲. نواحی مورد عکس‌برداری یا فیلم‌برداری؛
۳. قابل‌شناسایی بودن بیمار در تصاویر؛

۴. اهداف یا برنامه‌های آتی برای تصاویر و فیلم‌های تهیه‌شده؛
۵. چه افرادی مجاز به دسترسی به تصاویر و فیلم‌های گرفته‌شده هستند.
۶. حق بیمار در امتناع، پس گرفتن و یا اصلاح رضایت‌نامه خود.^۱

موضوع استفاده از تصاویر بیماران از مهم‌ترین سرفصل‌های حقوق بیمار و حریم خصوصی اشخاص هست که مورد توجه اساسی واقع نشده است و لذا در متون علمی داخلی از پیشینه مستقلی برخوردار نیست. بررسی‌های صورت گرفته در منابع داخلی که به شکل کلی‌تر به موضوع حق تصویر پرداخته‌اند نشان‌دهنده این مهم است که تمرکز پژوهشگران بیشتر بر حوزه‌های عمومی حق تصویر و خصوصاً ارتباط حق تصویر و حقوق رسانه است. در این رهگذر می‌توان به پژوهشی استناد کرد که طی آن نگارنده با مطالعه تطبیقی درصدد پاسخ به این پرسش است که در چه مواردی می‌توان بدون جلب رضایت اشخاص از آن‌ها تصویر گرفت و منتشر کرد (میرشکاری، ۱۳۹۷: ۴۵۲). در یکی دیگر از منابع موجود به حق افراد بر تصویر خود به‌عنوان یکی از مصادیق حقوق شخصیت پرداخته شده است و در این بررسی نیز به حق تصویر بیماران و شرایط استفاده از تصویر آن‌ها اشاره نشده است و بیشتر بر استفاده رسانه‌ای از تصاویر افراد متمرکز است (انصاری، ۱۳۹۱: ۷۰). نویسنده مذکور در نگارش دیگری درباره حقوق رسانه در سرفصل حدود آزادی‌های رسانه‌ها به‌طور کلی به حریم خصوصی به‌هنگام ضبط وقایع در بیمارستان‌ها پرداخته است که در ارتباط با رسانه و وظیفه خبرنگار است (محسنی، ۱۳۹۵: ۶۳). عناوین پژوهشی دیگری که در زمینه حریم خصوصی بیمار نگاشته شده اشاره دقیقی به حق بیماران بر تصاویر درمانی خویش نداشته است و اقسام دیگری از حریم خصوصی را مدنظر قرار داده است. در همین خصوص، پژوهشی تحلیلی که به انجام نظرسنجی از یک جامعه آماری چهارصد نفره پرداخته است با تمرکز بر رعایت قلمرو انسانی میزان رضایت بیماران از حفظ احترام حریم خصوصی توسط گروه پرستاری را در حد متوسط بیان کرده است (عماد آبادی و دیگران، ۱۳۹۳: ۵۷). در این پژوهش با در نظر گرفتن اهمیت حق تصویر

1 See for more information: CMPA - Using clinical photography and video for educational purposes, available in: www.cmpa-acpm.ca.

بیماران و استفاده‌های بعضاً خارج از ضوابط از تصاویر ایشان که منجر به نقض حریم خصوصی و حق تصویر بیمار می‌گردد، ضمن بررسی منابع و متون خارجی نگاشته شده در این زمینه و گردآوری اطلاعات مرتبط و تحلیل مطالب به‌منظور دستیابی به اصول و شرایط استفاده از تصویر بیمار توسط پزشک و کادر درمانی ارزیابی‌های لازم صورت پذیرفته است.

۲. اهداف استفاده از تصاویر بیمار

واژه تصویر که گاه به‌جای آن از کلمه عکس استفاده می‌شود و در متون انگلیسی نیز (image) و در فرهنگ لغات عربی (صورة) گفته می‌شود، دارای مفاهیم و معانی متعددی است. تصویر در لغت به معنای پرتره، ترسیم، تمثال، شکل، شمایل، صورت، عکس، نقش، نگار، تصویرگری، صورت سازی، صورت کسی یا چیزی را کشیدن است. (معین، ۱۳۷۱: ۱۰۹۳) به‌علاوه، به معنای شباهت، پیکر، شبیه، چگونگی، رونوشت، نوع و صفت نیز آمده است (سیاح، ۱۳۹۰: ۳۸۴).

در فرهنگ لغت کمبریج نیز در تعریف واژه تصویر آمده است که تصویر ایده ذهنی است درباره اینکه شخصی یا چیزی چگونه است. همچنین، هر نقشی به‌خصوص آن که توسط یک آینه یا عدسی شکل گرفته است را تصویر می‌نامند^۱.

پیشرفت امکانات ثبت تصویر و فن‌آوری‌های جدید، توسعه تعاریف مختلف از تصویر و تکامل دیدگاه‌های حقوقی نسبت به آن سبب شده است تا امروز تصویر به‌عنوان لحظه‌ای از زندگی فرد که ثبت می‌گردد شناخته شود به‌گونه‌ای که این دیدگاه می‌تواند به‌نوبه خود درک گسترده‌ای از تصویر ایجاد کند. امروزه تصویر صرفاً شامل ویژگی‌های صورت نشده و اصطلاحی است که کل شخصیت فرد را در برمی‌گیرد. هر ویژگی که به کمک آن بتوان فردی را شناخت؛ مانند یک آرایش موی مشخص یا نوع ایستادن و حرکت کردن می‌تواند یک تصویر باشد (Kolęda, 2019: 115). عکس و تصویر هر فرد جزئی از

1 IMAGE | meaning in the Cambridge English Dictionary. Retrieved August 22, 2020, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/image>

شخصیت اوست و یکی از مصادیق حریم خصوصی، حق فرد نسبت به تصویر خویش است. استفاده از تصاویر فرد بدون رضایت و اجازه او نقض حریم خصوصی وی محسوب شده و ممنوع است (محسنی، ۱۳۹۴: ۳۷۱). منظور از حق تصویر حقی است که به موجب آن هر فردی بر تصویر خود که شامل چهره و هیئت ظاهری او می‌شود حق کنترل دارد و هیچ‌کسی نمی‌تواند بدون اجازه از دیگری عکس بگیرد یا فیلم بردارد (انصاری، ۱۳۹۰: ۱۷۱).

عکس‌برداری از بیمار به دو شکل اولیه و ثانویه صورت می‌گیرد. با توجه به تعریف شورای پزشکی عمومی انگلستان، استفاده از عکس‌های بالینی برای مراقبت از خود بیمار شکل اولیه عکس‌برداری از بیمار است و استفاده از عکس‌های بیمار به منظور آموزش پزشکی، تحقیقات و یا سایر اهداف دیگر استفاده ثانویه نامیده می‌شود.^۱ به‌طور کلی سه هدف اساسی برای استفاده از تصاویر بیمار وجود دارد که عبارت است از: ۱- استفاده بالینی، ۲- استفاده آموزشی و تحقیقاتی، ۳- استفاده تجاری. بدون تردید هدف آخر یکی از مهم‌ترین هدف‌های استفاده از تصاویر بیماران است که به شدت حریم خصوصی بیمار و حق او بر تصاویرش را مورد خدشه قرار داده و محل بحث و مناقشه است.

۱-۲. هدف استفاده بالینی

عکس‌ها و فیلم‌ها جزء مهم و جدانشدنی از فرایند درمان بیماران به‌ویژه در جراحی‌های پلاستیک و عمل‌های ترمیمی و زیبایی هستند و باید در طول دوره درمان و پس‌نقاهت پس از آن همواره در دسترس باشند. عکس‌ها اصولاً یک مکمل اساسی برای ارزیابی بالینی موفق هستند. عدم تقارن‌های جزئی را می‌توان برداشت و برجسته کرد. برای جلوگیری از ادعاهای مربوط به جراحی نادرست یا ناکارآمد، این مسئله از جنبه پزشکی قانونی بسیار مهم است. دقت در اندازه، موقعیت، قرار گرفتن در معرض نور، پس‌زمینه، روشنایی و کنتراست برای به دست آوردن نتایج قطعی هنگام مقایسه عکس‌های قبل و بعد از عمل

1 Making and using visual and audio recordings of patients - GMC. Retrieved September 12, 2020, from <https://www.gmc-uk.org/ethical-guidance/ethical-guidance-for-doctors/making-and-using-visual-and-audio-recordings-of-patients>

بسیار مهم است. با پایان مراحل درمان، این تصاویر نیز با مسئولیت پزشک باید بایگانی شوند. در سال‌های اخیر، مستندات کاغذی سوابق پزشکی جای خود را به مستندات الکترونیکی داده است. این امر مسئولیت پزشک معالج را بیشتر از گذشته کرده است، زیرا علاوه بر آنکه باید نهایت دقت خود را در حفظ و نگهداری مستندات به خرج دهد موظف است که تمهیدات مناسب جهت جلوگیری از سرقت الکترونیکی و هک شدن پایانه‌های نگهداری داده‌های اطلاعاتی را نیز اتخاذ کند.

۲-۲. هدف استفاده آموزشی و تحقیقاتی

ارزش استفاده از عکس‌ها و فیلم‌های بیماران واقعی برای آموزش دانشجویان پزشکی و پیراپزشکی به‌خوبی ادراک شده است. این تصاویر برای کارآموزان و جامعه پزشکی بسیار مهم و مفید است. مطابق با استانداردها و کدهای اخلاقی پزشکی رضایت بیمار یا سرپرست قانونی او قبل از گرفتن عکس باید حاصل شود درحالی‌که در بیشتر مواقع قبل از گرفتن عکس به اخذ رضایت توجهی نمی‌شود. نکته مهمی که در استفاده از تصاویر بیماران برای دستیابی به اهداف دانشگاهی باید موردتوجه قرارداد این است که حتی در صورت اخذ رضایت از صاحب حق تصویر، تنها مخاطب این تصاویر دانشجویان، کارآموزان، استادان دانشگاه‌ها و مراکز علمی و متخصصان هستند و این فیلم‌ها، عکس‌ها و سوابق صوتی موجود در بایگانی دانشگاه‌ها نباید در اختیار افراد دیگر قرار گیرد. بر این اساس ضروری است که دستورالعمل‌های نگهداری و در اختیار گذاری آن‌ها به‌صورت جامع و مطلوب تنظیم شود.

رساله‌های دانشگاهی، پایان‌نامه‌ها، کتب و مقالات علوم پزشکی در موارد عدیده‌ای برای اثبات یافته‌های علمی و ارزش‌یابی تحقیقات خود به تصاویر بیمار نیاز دارند و از آن‌ها استفاده می‌کنند. در چنین شرایطی تصاویر بیمار می‌توانند از طریق یافته‌های علمی و مقالات ارائه‌شده و نیز دسترسی آزاد، به حوزه عمومی منتقل شوند و در این شرایط است که الزام به محرمانه بودن تصویر بیمار به اثبات می‌رسد.

۳-۲. هدف استفاده تجاری

امروزه در بسیاری از مطب‌ها و کلینیک‌های درمانی خصوصاً مراکز زیبایی، یک عکاس با تجهیزات عکاسی حضور دارد. استدلال توجیهی که اغلب در این خصوص ارائه می‌شود بیان می‌دارد که ثبت دقیق و مرحله‌به‌مرحله فرایند درمان از بروز بسیاری از اختلافات و مشکلات احتمالی میان پزشک و بیمار در خصوص نتیجه کار در آینده جلوگیری خواهد کرد. بسیاری از پزشکان نیز با استفاده از تصاویر پیشینی و پسینی عمل‌های زیبایی و جراحی‌های پلاستیک به شهرت خود افزوده و درآمد خود را افزایش می‌دهند. توسعه فضای الکترونیکی و شبکه‌های اجتماعی نیز به مناقشات حق تصویر بیمار در این زمینه افزوده است. پزشکان در شبکه‌های اجتماعی تصاویر بیماران را قبل و بعد از انجام عمل‌های زیبایی به اشتراک می‌گذارند و از این طریق حریم خصوصی بیمار و حق تصویر او در معرض خطر جدی قرار می‌گیرد. از طرفی این پرسش نیز مطرح خواهد بود که اگر یک پزشک یا جراح سعی در نشان دادن شایستگی‌های پزشکی و درمانی خود داشته باشد با حفظ حق تصویر بیمار و ضرورت محرمانگی آن چگونه می‌تواند تصاویر بهترین عملکرد خود را در معرض نمایش قرار دهد؟ علاوه بر وجود دغدغه‌های تعرض به حق تصویر بیماران، استفاده تجاری از تصاویر بیماران و بهره‌مندی از منافع مادی و سودآوری‌های مالی که می‌تواند انگیزه‌های گسترده‌ای ایجاد کند موجب بروز نگرانی‌های زیادی در جامعه خواهد شد. همچنین، گاهی مراکز درمانی نیز به‌منظور تبلیغ نحوه خدمات‌رسانی خود به بیماران فیلم‌های تبلیغاتی و گزارش‌هایی تهیه می‌کنند و در معرض دسترسی همگانی قرار می‌دهند که این قبیل تبلیغات تجاری نیز ممکن است حاوی تصاویر بیمار باشد و سبب تعرض به حق تصویر او شود.

بنابراین، انتقادات فراوانی به استفاده‌های تجاری از تصاویر بیماران وارد خواهد بود. بسیاری از پزشکان با این توجیه که تصاویر با رضایت شخص بیمار یا سرپرست او منتشر می‌شود پاسخ منتقدان را می‌دهند. درحالی‌که این پاسخ از منظر اخلاقی و روانی قابل خدشه است. مهم‌ترین استدلال در رد چنین رفتاری این است که فرد بیمار به دلیل اینکه معمولاً تعادل روحی خود را از دست داده و دارای پریشانی ذهنی و عاطفی است نمی‌تواند

رضایت یا فقدان رضایت خود را درباره استفاده از تصویرش به صورت صحیح و صریح ابراز کند. همچنین، حتی اگر فرد توانایی اعلام رضایت صریح و منجزی را داشته باشد ممکن است که احساس کند تحت فشار و اجبار قرار گرفته است که میزان قابل توجهی از این فشار به آسیب پذیری قهری موقعیت فرد بیمار مربوط می شود. فقر در جهان در حال توسعه، بیماران را مجبور به حضور در بیمارستان های دولتی شلوغ و بیمارستان های آموزشی می کند، زیرا بیمار نمی تواند از عهده هزینه های درمان در بخش خصوصی بر آید. در نتیجه، چنین فردی در قبال درخواست تصویربرداری و اعلام رضایت در خصوص استفاده از آن آسیب پذیرتر از سایرین است. از طرفی این عمل نفی استقلال فردی بیمار است و در بسیاری از مواقع موجب آشفتگی خاطر بیمار به دلیل ترس از انتشار تصاویرش بعد از درمان خواهد شد. نهایت امر آنکه، عکس برداری از بیمار بدون هیچ مزیت ملموسی برای او ممکن است اساس و محتوای بسیاری از اصول اخلاقی را نقض کند.

۳. شرایط استفاده از تصویر درمانی بیمار

در برابر تأکید بر این نکته که باید حق بیمار بر محرمانه نگاه داشتن تصاویر درمانی او حفظ گردیده و به عنوان یک راز پزشکی از آن محافظت شود، بایستی امکان بهره برداری از این تصاویر در مواقع ضروری، حیاتی و مطلوب را نیز در نظر گرفت. اکنون شرایط و چگونگی این امکان مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۳-۱. میسر نشدن شناسایی هویت بیمار از طریق تصویر

امکان تشخیص هویت بیمار از راه تصاویر درمانی تهیه شده سبب نقض حریم خصوصی^۱ و حق تصویر بیمار خواهد شد. تصاویری که حاوی اطلاعات پزشکی بیمار و یا به منظور ارائه خدمات پزشکی به بیمار تهیه شده اند نباید به نحوی تهیه و استفاده شوند که

۱ در خصوص حمایت از حریم خصوصی در اسناد بین المللی می توان به ماده (۱۲) اعلامیه حقوق بشر دهم دسامبر ۱۹۴۸، ماده (۸) کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، ماده (۱۷) میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۶۶، ماده (۱۱) کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر ۱۹۶۹ و ماده (۱۰) کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی های اساسی اشاره کرد.

هویت او را افشا کند. اطلاعاتی که تأثیری در امکان شناسایی هویت بیمار ندارند مشمول حق تصویر او نشده و می‌توان با استفاده از شیوه‌های گوناگون مانند مات کردن کامل چهره یا مشخصات منحصر به فرد جسمانی یک تصویر را غیر قابل شناسایی کرد. لازم است که به منظور جلوگیری از بروز اختلافات احتمالی در آینده، مصادیق دقیق و قانونی از اطلاعات تعیین کننده هویت ارائه شود. به عنوان مثال می‌توان از قانون محافظت از حریم خصوصی استرالیا مصوب ۱۹۸۸ با اصلاحات بعدی آن نام برد (PRIVACY ACT, 1988: SECT 6 Interpretation). در بخش ششم این قانون، نام خانوادگی، جنسیت، محل استخدام و نیز هر عدد، حرف، نماد یا ترکیبی از آن‌ها که برای شناسایی هویت یک فرد استفاده می‌شود، در زمره اطلاعات حساس^۱ به شمار می‌آید؛ بنابراین، نایستی با مطابقت دادن تصویر درمانی بیمار و این اطلاعات حساس، هویت او را شناسایی نمود؛ به عبارت دیگر، بهره‌برداری از این اطلاعات که منتج به احراز هویت بیمار گردد نقض حریم خصوصی آنان در معنای اعم و محرمانگی تصاویر درمانی ایشان به معنا اخص خواهد بود.

در همین راستا می‌توان به قانون محافظت از اطلاعات شخصی و اسناد الکترونیکی کانادا مصوب ۲۰۰۰ میلادی نیز اشاره نمود (The Personal Information Protection and Electronic Documents Act). در این قانون نظیر قانون فوق‌الذکر از لزوم حمایت از اطلاعات شخصی (حساس) سخن به میان آمده است و درباره مفهوم این گونه اطلاعات گفته شده است که اطلاعات شخصی عبارت از هر گونه داده‌ای است که با یک شخص قابل شناسایی مرتبط است، مانند سوابق پزشکی^۲. بر این اساس، ضرورت حمایت از این گونه اطلاعات و محرمانه نگاه داشتن هویت بیمار و اقدامات درمانی (تصاویر) او در فضای غیرمادی (الکترونیک) نیز همانند فضای مادی و متعارف همواره وجود دارد و پزشکان و کادر درمانی موظف به رعایت این محرمانگی و اسرار پزشکی خواهند بود.

1 sensitive information

2 The Personal Information Protection and Electronic Documents Act. Available at: <https://www.priv.gc.ca/en/privacy-topics/privacy-laws-in-canada/the-personal-information-protection-and-electronic-documents-act-pipeda>. Accessed 9/7/2020.

۲-۳. رضایت بیمار

ارائه‌دهنده خدمات بهداشتی و درمانی هنگام اخذ رضایت از بیمار باید توجه داشته باشد که بیمار یا سرپرست قانونی او تمام اطلاعات لازم جهت اخذ یک تصمیم آگاهانه برای ابراز رضایت را دارد. خط‌مشی رازداری باید به نحو دقیق نوع استفاده از تصاویر بیمار در آینده را به او تفهیم کند. بیمار باید بداند که تصویر او در کجا و چگونه مورد استفاده قرار خواهد گرفت. این مطلب به آن معنی است که بیمار موافقت خود را برای استفاده از تصاویر درمانیش در زمینه‌ای مشخص اعلام می‌کند و بهره‌برداری از آن‌ها برای اهدافی خارج از گستره تنفیذ او غیرمجاز است. در اخذ رضایت از بیمار، اصل بر این است که رضایت قبل از تصویربرداری گرفته شود (Supe, 2003: 83-84). در این خصوص عده‌ای از صاحب‌نظران معتقد هستند که دریافت رضایت از بیمار اختصاص به تصاویری دارد که در آن هویت بیمار قابل تشخیص است و همچنین قرار است که در آینده مورد استفاده قرار بگیرد؛ اما با توجه به اهمیت حریم خصوصی و حق تصویر بیمار و برای جلوگیری از تخلفات احتمالی در مقابل نظریه غالب اشعار می‌دارد که حتی برای تصاویری که فاقد ویژگی‌های فوق نیز است باید رضایت بیمار اخذ شود (Hood, Hope, Dove, 1998: 109-111). به همین منظور، با توجه به خط‌مشی رازداری و رعایت قوانین حمایت از حریم خصوصی در بسیاری از نظام‌های حقوقی، قانون‌گذار مراکز درمانی را موظف به آماده‌سازی پیراندهایی کرده است که در آن با توضیحات کامل در خصوص چرایی تصویربرداری از چگونگی روند درمانی بیمار، نوع استفاده آتی از تصویر و مخاطب تصاویر اعلام رضایت بیمار به شکل مکتوب و به‌موجب یک سند رسمی اخذ می‌شود.^۱

۱ به‌عنوان مثال می‌توان به پیراندهای آماده‌شده در بیمارستان رویال لیورپول در کشور انگلستان اشاره کرد. در فرم مذکور ویژگی‌های مهم یک رضایت صریح به‌خوبی لحاظ گردیده است؛ از جمله آنکه بیمار دقیقاً متوجه می‌شود استفاده‌های آتی به چه منظوری خواهد بود و این رضایت دائمی نبوده و در هر زمان بیمار می‌تواند از اعلام رضایت خود منصرف شده و تصاویر حذف شود. برای اطلاع بیشتر در این زمینه ن.ک:

The Royal Liverpool and Broad green University Hospitals. Patient Information: Consenting to Clinical Photography or Video recording. available in: <https://www.rlbuh.nhs.uk/media/2188/consent-to-clinical-photography-form-v202.pdf> and also Patient and Volunteer information, Consent 4 Consent Information, The Royal

۱-۲-۳. ویژگی‌های رضایت آگاهانه

با توجه به نقش محوری رضایت آگاهانه بیمار در استفاده از تصاویر او ضروری به نظر می‌رسد که این شرط به شکل جداگانه و تفصیلی مورد بررسی قرار گیرد. بیماری که رضایت خود را برای استفاده از تصویرش اعلام می‌کند باید به‌طور دقیق آگاه شود که این تصویر برای چه هدفی مورد استفاده قرار خواهد گرفت. چنانچه این توجیه به شکل دقیق صورت نپذیرد رضایت اخذ شده از بیمار از درجه اعتبار ساقط خواهد بود. ممکن است یک بیمار رضایت خود را مبنی بر استفاده از تصویرش در یک هم‌اندیشی علمی یا یک مجله تخصصی پزشکی اعلام کند، ولی همین بیمار علاقه‌ای به استفاده از تصویر خود در یک پوستر تبلیغاتی کلینیک جراحی یا روزنامه نداشته باشد. در این خصوص مهم است که رضایت به شکل دقیق و همراه با تمام جزئیات اخذ شود.

در بسیاری از مواقع، ناشناس ماندن به شکل کامل غیرممکن است و در نتیجه باید تلاش شود از حداقل ناحیه ممکن بدن بیمار عکاسی شود. جعبه‌های مختلف یا نقاط یا سایه‌های دور چشم، عکس را ناشناس نمی‌کنند و چشم‌ها باید فقط در موارد ضروری لحاظ شوند. در صورتی که از محل جراحی عکس‌برداری می‌شود باید از قرار گرفتن خال کوبی و علائم قابل تشخیص در قاب تصویر اجتناب شود. جواهرات قابل شناسایی، برجسب‌های نام بیمارستان و تابلو مشخصات بیمار نیز باید خارج از قاب نگه‌داشته شوند. بیمار باید اطمینان و آگاهی کامل داشته باشد که امتناع از عکس‌برداری بر کیفیت خدمات و مراقبت از او تأثیری نمی‌گذارد. شرایطی نیز ممکن است رخ دهد که اخذ رضایت قبلی از بیمار امکان‌پذیر نیست. به‌عنوان مثال، فیلم‌برداری از مراحل احیای قلبی یک بیمار به‌منظور ثبت مستندات پزشکی؛ در چنین شرایطی باید از محرمانگی هویت بیمار محافظت شود. بعد از تثبیت شرایط بیمار برای هرگونه استفاده دیگر از این تصاویر بایستی رضایت آگاهانه او اخذ شود.

با توسعه و رواج استفاده از فناوری‌های نوین ارتباطی مانند تلفن‌های همراه هوشمند و دارای دوربین‌های دیجیتال، عکس‌برداری با دوربین‌های تلفن‌های هوشمند از بیمار توسط ارائه‌دهندگان خدمات پزشکی افزایش یافته است. این امکان هرچند فرصت‌های جدیدی در اختیار علم پزشکی گذارده و منجر به سهولت در اشتراک‌گذاری مشاهدات و یافته‌های علمی شده است؛ اما از طرف دیگر نگرانی‌هایی در خصوص تهدید حریم خصوصی بیماران و افشای هویت آن‌ها توسط عکس‌های گرفته‌شده و به اشتراک گذاشته‌شده در گروه‌های پزشکی در شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی ایجاد کرده است. این شیوه جدید استفاده از تصاویر پزشکی می‌تواند به شکل مستقیم برای تکمیل و بهبود فرایند درمان به کار گرفته شود و یا می‌تواند منجر به ارسال و اشتراک‌گذاری محتوای غیرحرفه‌ای توسط پزشک گردد. مورد اخیر مشکلی بسیار شایع خصوصاً در میان دانشجویان رشته پزشکی است که دلیل آن فقدان یا کمبود آگاهی از حریم خصوصی بیمار و محدوده آن است.^۱ از سوی دیگر، باید توجه داشت که قرار گرفتن تصاویر در فضای مجازی، منجر به نمایش آن‌ها در نتایج موتورهای جستجو مانند گوگل می‌شود که در نتیجه سبب نقض حریم خصوصی بیمار به شکل غیرقابل برگشت و دائمی خواهد شد. این مشکل ممکن است از طریق انتشار تصاویر بیمار در مقالات و کتب پزشکی به شکل برخاط در فضای مجازی نیز اتفاق بیفتد. در همین زمینه، در یک پژوهش در سال ۲۰۱۸ میلادی مشخص شد که در بسیاری از مقالات پزشکی تصاویر بیماران با امکان دقیق شناسایی هویت در فضای مجازی منتشر شده است و تصاویر مزبور در جستجوی تصاویر گوگل نشان داده می‌شود.^۲

- 1 See for more information: Barlow, C. J. Morrison, S. Stephens, H. O. N. Jenkins, E. Bailey, M. J. & Pilcher, D. (2015). Unprofessional behavior on social media by medical students. Medical Journal of Australia, 203(11).
- 2 Marshall, Brunger, F. Welch, V. Asghari, S. & Kaposy, C. (2018). Open availability of patient medical photographs in google images search results: Cross-sectional study of transgender research. Journal of Medical Internet Research, 20(2), e70. <https://doi.org/10.2196/jmir.8787>.

سؤال مهمی که در پایان این بررسی باید به آن پاسخ داده شود آن است که آیا اخذ رضایت از بیمار برای استفاده از تصاویر او منوط به قابلیت شناسایی هویت او خواهد بود و برای استفاده از تصاویری که امکان افشای هویت بیمار را ندارد نیازی به کسب رضایت آگاهانه از بیمار نیست؟ یا شرط استفاده از تصاویر بیمار به‌طور مطلق منوط به رضایت بیمار به‌عنوان صاحب تصویر است، چه هویت او از این تصاویر قابل تشخیص باشد یا نباشد؟ در پاسخ به این پرسش می‌توان گفت که در بسیاری از موارد امکان کشف هویت بیمار از تصاویر گرفته‌شده غیرممکن است؛ مانند جایی که تصویری از یک سوختگی در قسمتی از پوست گرفته می‌شود و در پاسخ می‌توان چنین استدلال نمود که با انتقای موضوع کشف هویت بیمار اخذ رضایت از او نیز منتفی است. در مقابل باید توجه داشت که موضوعیت اخذ رضایت از بیمار برای استفاده از تصاویر او صرفاً به خاطر حفظ محرمانگی هویت نیست؛ بلکه ناشی از حق مالکیت معنوی او بر تصاویر است. به‌عنوان مثال، درجایی که عکس‌برداری از سوختگی در قسمتی از پوست بیمار ضرورتی برای درمان او ندارد، آیا پزشک معالج می‌تواند بدون رضایت بیمار از سوختگی عکس بگیرد؟ ثمره این پرسش آن است که همان‌گونه که صرف عکس‌برداری بدون رضایت بیمار اشتباه است باید قائل به آن بود که بیمار می‌تواند در استفاده از تصاویرش محدودیت ایجاد کند و یا به‌طور کلی مانع از استفاده از آن‌ها شود، زیرا مالکیت تصاویر به او تعلق دارد. در نتیجه می‌توان گفت که نظر دوم صحیح‌تر خواهد بود.

۳-۳. نگهداری ایمن تصاویر درمانی بیمار

علاوه بر رضایت بیمار و حفظ محرمانگی هویت او، تأمین و ضمانت امنیت تصاویر بیمار نیز شرط مهم استفاده از این تصاویر است. همان‌طور که پیش‌تر گفته شد، امروزه با توجه به افزایش حجم اطلاعات و گستردگی آن‌ها، اغلب مراکز اطلاعات خود را در حافظه‌های الکترونیکی ذخیره می‌کنند. چنین شیوه‌ای از نگهداری خطرات بالقوه‌ای را متوجه اطلاعات خصوصی اشخاص می‌کند و محرمانگی این اطلاعات نیز در معرض خطر قرار می‌گیرند. با توجه به اینکه مسئولیت حفظ و نگهداری این اطلاعات بر عهده مرکز درمانی و پزشک معالج است؛ باید در دو زمینه امنیت اطلاعات بیماران به بهترین شکل

تأمین گردد. نخست آنکه، در قبال سرقت‌های الکترونیکی امنیت سرورها و سامانه‌های امنیتی افزایش‌یابد و مرتب به‌روزرسانی انجام شود و در وهله بعد، از دسترسی افراد غیرمجاز به این اطلاعات جلوگیری به عمل آید. باید توجه داشت که منظور از افراد غیرمجاز عبارت است از هر شخصی است که خارج از دایره رضایت بیمار قرار دارد. کوتاهی در هر کدام از این موارد سبب مسئولیت پزشک یا مرکز درمانی که تصاویر را در اختیار داشته خواهد بود. از همین رو، به‌منظور حفظ حریم خصوصی بیماران بخش بایگانی تصاویر باید به دو بخش مجزا تقسیم گردد: یک بخش مربوط به کسانی که رضایت نمایش و استفاده عمومی از تصاویر خود را اعلام نموده‌اند و بخش دیگر مربوط به کسانی است که رضایت استفاده موردی از تصاویر خود را ابراز داشته‌اند.

۴. محرمانه بودن تصویر درمانی بیمار در حقوق ایران

بر مبنای آنچه پیش‌ازاین گفته شد، اکنون می‌بایست به ارزیابی و تحلیل حق بیمار بر محرمانگی تصاویر درمانی‌اش از منظر حقوقی و قانونی مبادرت نمود.

۴-۱. مفهوم حق محرمانگی

برای آنکه بتوان از حق بر محرمانگی در ارتباط با تصاویر درمانی بیمار سخن گفت و آن را از نگاه حقوقی-قانونی موردبررسی قرارداد، ابتدا لازم است از مفهوم واژه‌های حق و محرمانگی (محرمانه بودن) سخن گفت.

۴-۱-۱. مفهوم حق

واژه حق در لغت به معنای راست، درست، درستی، حقیقت، یقین، عدل، داد، انصاف، نصیب، بهره، مزد، سزاواری، شایستگی، مالکیت، قانونی، خدا، سزاوار گردانیدن، کسی را بر حق داشتن، حق خود را اثبات کردن، برخلاف باطل، قطعی، موجود ثابت، پابرجا، مال، دارایی، سلطنت و ... می‌باشد. (سیاح، ۱۳۹۰: ۳۸۴)، (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸: ۱۶۶۹)، (بندر ریگی، ۱۳۷۴: ۱۰۶)، (معین، ۱۳۷۱، ج ۱: ۱۳۶۳) ف(آریان پور کاشانی، ۱۳۸۰: ۱۲۳۸)، (آریان پور کاشانی، ۱۳۸۴: ۴۲۶). همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، به دلیل استعمال

گسترده کلمه حق در قلمروهای متفاوت علمی و نیز حقوقی، برای آن معانی متعدد و متنوعی لحاظ شده است.

۲-۱-۴. حق در اصطلاح حقوقی

کلمه حق در اصطلاح عبارت است از توانایی و سلطه‌ای که اشخاص نسبت به چیزی یا کسی داشته باشند. (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸: ۱۶۶۹)؛ بنابراین، اقتدار و توانمندی اشخاص شامل اموال و اشیای گوناگون که نسبت به آن‌ها تصرف داشته و یا مالکیت اعم از عین و یا منفعت دارند مانند تصاویر درمانی و نیز اشخاصی که وفق موازین قانونی و شرعی در افعال و عملکردهای خود در ابعاد و عرصه‌های مختلف موظف به رعایت سلطه، اختیار و امتیاز او می‌باشند؛ هرچند که گاه برای ایشان نیز به صورت متقابل ممکن است این اختیار و سلطه و مانند آن وجود داشته باشد که برای این مقوله مثال‌های بسیاری وجود دارد نظیر زوجین، والدین و فرزندان، کارگران و کارفرمایان، متعاملین و به‌ویژه بیمار و پزشک.

به این ترتیب، گاه در برابر حق شخصی تکلیف وجود دارد که بر ذمه طرف مقابل است و در صورت تخلف از آن می‌تواند به موجب قانون مسئول شناخته شود و الزاماتی نیز متوجه او گردد؛ مانند حق بیمار بر محرمانه نگاه داشتن تصاویر مربوط به فرآیند درمانی او (حق بیمار بر پزشک) و تکلیف پزشک و کارکنان بخش درمانی بر حفظ و مراقبت از این تصاویر محرمانه.

۳-۱-۴. حق شخصی

حق شخصی که گاه از آن با عنوان حق بر شخصیت، قائم شخص، حق فردی و یا حق معنوی نیز نام برده می‌شود حقی است که منحصر به شخص معین است و دارای مصداق خارجی می‌باشد (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸: ۱۷۰۴). این حق دربرگیرنده هر دو بعد شخصیت انسان که همانا جسمی و معنوی می‌باشد، است.

از جمله مصداق این حق، حق برعکس و تصویر به‌طور کلی و بر تصویر درمانی بیمار به‌طور اخص است که در سلطه و اختیار صاحب آن بوده و هرگونه بهره‌برداری از آن منوط به اجازه و رضایت او است و مقنن نیز بایستی از این حق حمایت کرده و برای آن ضمانت اجرا مقرر نماید. از نگاه فقهی می‌توان حق شخصی (فردی) را مترادف حق الناس

دانست که شامل مقررات مربوط به مصالح و منافع خصوصی آحاد ناس می‌باشد (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸: ۱۶۸۶)

این حق به نوبه خود دارای انواعی است که از آن جمله می‌توان از مالی و غیرمالی نام برد. حقی که شخص بیمار بر تصاویر مربوط به اقدامات درمانی نسبت به خودش دارد بدون تردید در زمره حقوق الناس به ویژه غیرمالی است؛ زیرا آگاهی دیگران از این تصاویر (البته در مواقعی که افشا و انتشار آن ممنوعیت قانونی دارد) می‌تواند موجب ضایع شدن و با به مخاطره افتادن حیثیت و آبروی وی گردد و در حقیقت منافع و مصالح شخصیتی او را زایل سازد.

۲-۴. مفهوم محرمانگی

مخفی نگاه داشتن مسائل و مطالب مربوط به شیء و با شخص به منزله حفظ محرمانگی درباره‌ی آن شیء یا شخص است؛ به عبارت دیگر، حفظ اسرار و امتناع از آشکار کردن آن است، زیرا نقض این حریم اصولاً صاحب سر و راز را می‌تواند با خطر و یا زیان مواجه نماید. لذا، نقطه مقابل حفظ اسرار (محرمانگی) کشف اسرار است که جز در موارد خاص، کتمان آن از حیث قانونی، شرعی، اخلاقی و عرفی پسندیده بوده و کشف آن نکوهیده است.

محرمانگی، راز و یا سر به معنای پوشیده و پنهان، مطلب پوشیده، امر پنهان، رازداری، پنهانی بودن، نهان داشتن، رازپوشی، سری، مخفیانه، نهان و مخفی است (معین، ۱۳۷۱، ج ۳: ۳۹۰۵)، (معین، ج ۳: ۱۶۱۹)، (آریانپور کاشانی، ۱۳۸۰: ۱۲۹۷)؛ بنابراین، محرمانگی را می‌توان پنهان نگاه داشتن مطالب، مدارک و اطلاعات مانند تصاویر شخص را از دیگران دانست.

از نظر موازین اسلامی نیز ضرورت حفظ اسرار و کتمان امور و موضوعات محرمانه و ممنوعیت نقض آن‌ها بدیهی و مسلم است. در آیات متعددی در قرآن کریم از جمله آیه ۵ سوره یوسف^۱، آیه ۷۴ سوره توبه^۱ و آیه ۲۶ سوره جن^۲ به اهمیت حفظ اسرار توجه و

۱ قَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ.

تأکید شده است. به علاوه، در روایات بسیاری از معصومین علیهم السلام لزوم حفظ رازداری و ممدوح بودن آن و نیز ممنوعیت کشف و نقض اسرار و مسائل محرمانه بیان شده است که برای بررسی در این باره می توان به منابع گوناگون مراجعه نمود.

بنی بر حرمانگی بسیار در عبادی دارد مؤلف: (اسلام) (محرمانگی)

نکته مهمی که در اینجا باید مورد توجه قرارداد آن است که محرمانگی عبارت اخری حفظ حریم خصوصی نیست، بلکه با در نظر گرفتن قلمرو و ابعاد متنوع حریم خصوصی، تنها می تواند یکی از مصادیق آن تلقی گردد. حمایت از حریم خصوصی در قوانین گوناگون اعم از قانون اساسی و قوانین عادی وارد شده است. در اصل (۲۵) قانون اساسی صراحتاً به حمایت از حریم خصوصی ارتباطات توجه شده است. این اصل یکی از مبانی قانونی مصونیت ارتباطات از تعرض است که با حمایت از اطلاعات شخصی و افشا نگردیدن آنها، انواع مختلف ارتباطات را از تجسس مصون داشته است (محسنی، ۱۳۹۵: ۵۵۸).

همچنین، در گستره قوانین عادی در مواردی از قانون مجازات اسلامی همچون مواد (۵۸۲) و (۶۰۴) قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ به جرم انگاری درباره نقض حریم خصوصی توسط کارکنان و مستخدمین دولت در مورد مراسلات، مخابرات و مکالمات تلفنی اشخاص در مواقع ممنوعه (ماده ۵۸۲) و درباره نوشته ها، اوراق و اسناد (ماده ۶۰۴) مبادرت شده است. به این ترتیب ملاحظه می شود که موارد عدیده ای از توجه مقنن به موضوع حمایت از حریم خصوصی اشخاص، تطابق جامع و مانعی با موضوع خاص محرمانگی تصاویر درمانی بیمار و حمایت از حق او بر این تصاویر ندارد به عبارت دیگر، استناد به این ضوابط و موارد مشابه کفایت از وجود نص قانونی خاص و مستقل نمی نماید؛ بنابراین، موضوع ما نحن فیه مستلزم توجه قانونی ویژه و جداگانه از حریم خصوصی می باشد.

۵- تکلیف حفظ محرمانگی تصاویر درمانی و مسئولیت ناشی از نقض آن

۱ یَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهُمْ يَوْمًا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ.

۲ عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا.

آشکار کردن اسرار پزشکی یکی از موضوعات مهمی است که در قلمرو حقوق و اخلاق پزشکی مطرح نظر می‌باشد. کتمان کردن و پنهان نگاه‌داشتن این اسرار (منوط به آنکه موجب اضرار دیگران نباشد) یکی از مصادیق بارز حقوق بیماران است که در منشور مربوط به آنان در اکثر کشورها و قوانین آن‌ها نظیر ایران، مورد تصدیق و پذیرش واقع شده است؛ که در ادامه مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

از منظر مراکز درمانی و بیمارستان‌ها نیز منشورهای متعددی تدوین و ارائه شده است که جملگی مؤید ضرورت حفظ اسرار درمانی بیماران است. در جمهوری اسلامی ایران می‌توان از منشور حقوق بیمار مربوط به دانشگاه علوم پزشکی ایران، مرکز آموزش درمانی فیروزآبادی، بیمارستان آتیه، بیمارستان فوق تخصصی عرفان و ... نام برد.

در این راستا می‌توان به منشور حقوق بیماران مصوب ۱۳۸۰ وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی اشاره کرد. در ماده (۶) این منشور آمده است: «بیمار حق دارد جهت حفظ حریم شخصی خود از محرمانه ماندن محتوای پرونده پزشکی، نتیجه معاینات و مشاوره‌های بالینی جز در مواردی که بر اساس وظایف قانونی از گروه معالج صورت می‌گیرد اطمینان حاصل نماید.» به علاوه این موضوع در عرصه بین‌المللی نیز مطرح هست که از آن جمله می‌توان به معاهده پزشکی ۱۹۴۸ ژنو با اصلاحیه‌های ۱۹۶۸ و ۱۹۹۸ اشاره کرد که در این معاهده حفظ اسرار بیمار در زمره حقوق بنیادین آنان قلمداد شده است.

در گستره حقوق ایران قوانین و مقررات متعددی در خصوص اسرار اشخاص و ضرورت حفظ آن وجود دارد که درباره مصادیق مختلف این اسرار وضع گردیده‌اند. پاره‌ای از این قوانین و مقررات عبارت‌اند از قانون راجع به کارشناسان رسمی مصوب ۱۹۱۷، قانون وکالت ۱۳۱۵ و اصلاحیه ۱۳۴۶، قانون تشکیل دادگاه اطفال بزهاکار مصوب ۱۳۳۸، قانون آمار ایران مصوب ۱۳۵۳، قانون دفاتر اسناد رسمی و کانون سردفتران و دفتر یاران مصوب ۱۳۵۴، قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۶۶ و اصلاحیه ۱۳۹۸ و ... همراه با آیین‌نامه‌های متعددی نظیر آیین‌نامه مترجمان رسمی مصوب ۱۳۷۴.

صرف نظر از موارد فوق، قوانین و مقرراتی نیز وجود دارند که درباره ممنوعیت انتشار صوت، تصاویر و اسرار خانوادگی، جسمی، جنسی، روانی و درمانی اشخاص وضع گردیده‌اند که فهرست گونه و خلاصه مطرح و مورد ارزیابی قرار می‌گیرند:

۱- قانون طرز جلوگیری از بیماری‌های آمیزشی و واگیردار مصوب ۱۳۲۰ است که در ماده (۱۳) آن افشای اسرار بیماران برخلاف قانون، ممنوع دانسته شده است.

۲- قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مصوب ۱۳۵۷ که در ماده (۶۴۸) اطباء، جراحان، ماماها و داروفروشان و تمامی کسانی که به مناسبت شغل و حرفه خود محرم اسرار می‌گردند و بدون مجوز قانونی نسبت به افشا اسرار مبادرت می‌نمایند را مرتکب جرم مستوجب تعزیر دانسته و برای آن‌ها کیفر جزای نقدی و یا حبس در نظر گرفته است.

۳- قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲ است. مقنن در ماده (۵۸) این قانون ذخیره، پردازش و توزیع داده‌پیام‌های شخصی درباره وضعیت جسمانی، روانی و جنسی اشخاص بدون رضایت آنان را غیرقانونی دانسته است.

۴- قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی بصری فعالیت‌های غیرمجاز می‌نمایند، مصوب اصلاحیه ۱۳۸۶ است که در این قانون اصولاً رفتارهای گوناگون مجرمانه نظیر نمایش، تهیه، تکثیر، توزیع، صدور، ورود، نگهداری، افشاء، انتشار و فروش آثار سمعی و بصری مستهجن (تبصره ۵ بند الف - ماده ۳) و مبتذل (تبصره ۱ بند ب - ماده ۳) و جرائم مرتبط موردتوجه واقع شده است که ربط منطقی و اصولی با موضوع محرمانگی تصاویر درمانی بیماران ندارد؛ به عبارت دیگر، از بحث موردپژوهش خروج موضوعی دارد.

۵- قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۶ است که اکنون فصل ۳۰ قانون مجازات اسلامی می‌باشد. در ماده (۱۷) این قانون (ماده ۷۴۵ قانون تعزیرات) صوت، تصویر، فیلم خصوصی یا خانوادگی یا اسرار دیگری که بدون رضایت آنان انتشار یابد را جرم تلقی کرده و برای آن کیفر مقرر نموده است.

۶- آیین‌نامه انتظامی رسیدگی به تخلفات صنفی و حرفه‌ای شاغلین حرفه‌های پزشکی و وابسته در سازمان نظام پزشکی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۰ است. در ماده (۴) این آیین‌نامه افشاء اسرار و نوع بیمار اشخاص مگر به موجب قانون، ممنوع اعلام شده است.

۷- دستور عمل نحوه صدور مجوز نظارت بر تبلیغات و آگهی‌های دارویی، مواد خوراکی، آشامیدنی، آرایشی بهداشتی و امور پزشکی مصوب ۱۳۹۷ شورای عالی سازمان نظام پزشکی است. در ماده (۱۵) این دستور عمل چنین آمده است: «استفاده از تصاویر کل یا هر قسمتی از بدن بیمار به هر شکل من جمله عکس قبل و بعد عمل در تبلیغات ممنوع است.»

با اندکی تأمل در مستندات قانونی فوق‌الذکر و لحاظ رفتارهای ممنوعه و مجرمانه و نیز موضوعات و جرائم مطروحه در مقررات مزبور مانند: افشای اسرار بیمار؛ افشای اسرار حرفه‌ای؛ افشای وضعیت جسمانی، روانی و جنسی اشخاص؛ نمایش و تهیه، عرضه، توزیع، تکثیر، فروش، صدور، ورود، افشاء و انتشار تصاویر، فیلم، عکس و... مبتذل و مستهجن؛ انتشار صوت و تصویر و فیلم خانوادگی و اسرار آنان؛ افشای اسرار و نوع بیماری و ممنوعیت استفاده از تصاویر بدن بیمار در تبلیغات، این نتیجه حاصل می‌شود که در هیچ‌یک از ضوابط قانونی یاد شده تصریح بر مجرمانه تلقی کردن نقض حق بیمار بر محرمانگی تصاویر درمانی او وجود ندارد.

از آنجاکه بر مبنای اصول حقوق کیفری برای جرم تلقی کردن یک رفتار، وجود عنصر قانونی و صراحت بر مجرمانه بودن آن کنش ضروری است، لذا با استفاده از مفهوم متن قانون و تمسک به تفسیر موسع آن نمی‌توان انجام عمل و ترک آن را جرم دانست زیرا این‌گونه جرم انگاری کردن مغایر با اصول برجسته حقوق جزا نظیر اصل تفسیر قوانین جزایی به سود متهم و اصل تفسیر مضیق قوانین جزایی خواهد بود؛ بنابراین به جای استناد توأم با استدلال به برخی از موازین قانونی مذکور برای اطلاق عنوان مجرمانه به رفتارهای نقیض حق محرمانگی تصاویر درمانی بیمار، می‌بایست از تصریح قانونی بهره برد.

نتیجه‌گیری

امروزه به رسمیت شناختن حق بیمار بر تصاویر اقدامات درمانی او به‌عنوان یکی از مهم‌ترین حقوق بیمار در نظام‌های حقوقی کشورهای مختلف به رسمیت شناخته شده است. تأکید بر اخذ یک رضایت آگاهانه از بیمار یا سرپرست قانونی وی به‌منظور استفاده از تصویر او از دو جهت حائز اهمیت است. نخستین جهت، احترام به شأن منزلت انسان و محترم شمردن حق حریم خصوصی و مالکیت فرد بر تصاویرش به‌عنوان حقوق غیرقابل انکار بشریت است. جهت دوم، جلوگیری از ایجاد اختلاف میان بیمار و پزشک او به دلیل استفاده بدون رضایت از تصاویر و در نتیجه مسئولیت حقوقی و اخلاقی پزشک است. فقدان یا کمبود آگاهی کارکنان درمانی از نحوه صحیح استفاده از تصاویر بیمار هرچند با حسن نیت، می‌تواند نتایج جبران‌ناپذیری برای بیمار داشته باشد. با این حال، عکس‌برداری از بیمار، پزشکان را قادر می‌سازد تا مشاهدات خود به‌ویژه موارد جدید یا نادر را با سایر پزشکان و دانشجویان در میان بگذارند. این عمل آگاهی فزاینده‌ای از تظاهرات مختلف یک بیماری و وضعیت متفاوت بیماران در یک بیماری خاص را در اختیار جامعه پزشکی قرار می‌دهد. دلیل اینکه عده‌ای از بیماران برای تهیه عکس انتخاب می‌شوند اغلب به لحاظ وضعیت غیرعادی (ویژه) آن‌ها است. در جهانی که افراد به دلیل غیرعادی بودن کنار گذاشته شده و منزوی می‌شوند یا مورد تبعیض قرار می‌گیرند، ضروری است که از هویت آن‌ها محافظت شود. با درک اینکه این تصاویر فرصت‌های آموزشی بی‌نظیری را فراهم می‌کند اما احتمال دارد در حین عکس‌برداری یا تهیه فیلم هویت بیمار در معرض افشا قرار گیرد. از همین رو، بیمار باید آگاهی کاملی از عواقب استفاده از تصاویرش داشته باشد و بر اساس این آگاهی در این خصوص تصمیم بگیرد. با توجه به مطالب پیش گفته، یک رضایت آگاهانه و صحیح از سوی بیمار برای استفاده‌های آتی از تصاویر او باید حاوی پنج ویژگی اساسی باشد که عبارت‌اند از:

۱. برای هر تصویر درمانی و هدف استفاده از آن بایستی رضایت آگاهانه از بیمار یا سرپرست قانونی او اخذ شود.

۲. برای هر تصویر درمانی می‌بایست قبل از گرفتن آن رضایت آگاهانه از بیمار گرفته شود.
 ۳. این رضایت می‌تواند در هر زمانی از سوی بیمار پس گرفته شود.
 ۴. ضرورت دارد که تصویر درمانی بیمار توسط پزشک یا کارآموز پزشکی با حسن نیت و در مناسب‌ترین شرایط گرفته شود.
 ۵. در طول فرایند گرفتن عکس درمانی از بیمار می‌بایست همواره عزت و احترام او حفظ شود و تصاویر مزبور به گونه‌ای نباشد که سبب تحقیر بیمار گردد.
- مستفاد از ارزیابی‌های معموله می‌توان تعریفی نوین و مطلوبی از حق مورد بررسی ارائه نمود. بر این مبنا، حق محرمانگی تصاویر درمانی بیمار عبارت است از: «محق بودن بیمار برای محفوظ نگاه داشتن تصاویر اقدامات درمانی خود در چارچوب ضوابط قانونی».
- از نگاه حقوقی و موازین اسلامی صرف‌نظر از فقدان نص صریح مرتبط با موضوع این پژوهش (مانند موارد متعدد دیگر که بدون تردید نه تنها حاکی از وجود شائبه نیست، بلکه امری معقول و منطقی است)، استفاده از عموماً ضرورت حفظ اسرار اشخاص و تأکید بر آن به موجب آیات قرآن کریم و روایات معصومین سلام الله علیهم اجمعین و به‌عنوان یک خصلت شایسته ایمانی و منتسب به ذات اقدس حق (ستار بودن)، برای احراز ممنوع دانستن شرعی نقض حق محرمانگی موصوف کافی خواهد بود.
- از منظر حقوقی نیز، برای جرم دانستن رفتار مورد بحث، با رعایت اصول و موازین حقوق کیفری ضروری است که نسبت به جرم انگاری با تدوین عنصر قانونی جرم با عبارت: «نقض حق محرمانگی تصاویر درمانی بیمار» در قالب یک ماده مستقل و یا یک تبصره در قوانین مرتبط، به‌ویژه قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) به‌عنوان ماده (۶۴۸) مکرر و یا ماده (۶۴۹) و یا تبصره ماده (۶۴۸) کنونی اقدام گردد.

منابع

- ۱) احمدی ناطور، زهرا، آقابابایی، حسین، ۱۳۹۱ش، ارزیابی سیاست کیفری تقنینی ایران در مقابله با نقض حریم خصوصی توسط فناوریهای نوین اطلاعاتی و ارتباطاتی، دو فصلنامه فقه و حقوق ارتباطات، ش ۳.
- ۲) انصاری، باقر، ۱۳۹۰ش، حقوق رسانه، تهران، انتشارات سمت، چ ۷.
- ۳) -----، ۱۳۹۱ش، مطالعه تطبیقی مسئولیت مدنی ناشی از نقض حقوق مربوط به شخصیت در رسانه‌ها، مجله علمی پژوهشی حقوق خصوصی، دوره نهم، ش ۲.
- ۴) آریان پور کاشانی، عباس و منوچهر، ۱۳۸۴ش، فرهنگ فشرده فارسی به انگلیسی، تهران، انتشارات امیر کبیر، چ ۳۰.
- ۵) آریانپور، منوچهر، ۱۳۸۰ش، فرهنگ پیشرو آریان پور، تهران، نشر الکترونیکی و اطلاع رسانی جهان رایانه، چ ۱.
- ۶) بندر ریگی، محمد، ۱۳۷۴ش، فرهنگ جدید عربی-فارسی، ترجمه منجد الطلاب، تهران، انتشارات اسلامی.
- ۷) جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ۱۳۷۸ش، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، تهران، انتشارات گنج دانش، چ ۱، ج ۳.
- ۸) راستی عمادآبادی، راضیه، جهان پور، فائزه، روانی پور، مریم، حسینی، سمیه، ۱۳۹۳ش، بررسی دیدگاه بیماران نسبت به حفظ حریم خصوصی طی مراقبت های پرستاری، فصلنامه دانشگاه علوم پزشکی زابل، دوره ۶، ش ۲.
- ۹) سیاح، احمد، ۱۳۹۰ش، فرهنگ بزرگ جامع نوین (عربی به فارسی - ترجمه منجد الطلاب)، تهران، انتشارات اسلام، چ ۹، ج ۱.
- ۱۰) گلدوزیان، ایرج، ۱۳۹۶ش، محشای قانون مجازات اسلامی، تهران، انتشارات مجد، چ ۷.
- ۱۱) محسنی، فرید ۱۳۹۴ش، حریم خصوصی اطلاعات، تهران، انتشارات امام صادق (ع)، چ ۲.
- ۱۲) -----، ۱۳۹۵ش، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، چ ۱.
- ۱۳) معین، محمد، ۱۳۷۱ش، فرهنگ فارسی، تهران، انتشارات امیر کبیر، چ ۸، ج ۲، و ۳.

۱۴) میرشکاری، عباس ۱۳۹۷ش، استثنای حق تصویر، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره

نهم، ش ۱.

- 15) Barlow, C. J. Morrison, S. Stephens, H. O. N. Jenkins, E. Bailey, M. J. & Pilcher, D,(2015), Unprofessional behaviour on social media by medical students. Medical Journal of Australia, 203(11).
- 16) Berle I, (2002) the ethical context of clinical photography.J Audiov Media Med, 25(3).
- 17) CMPA - Using clinical photography and video for educational purposes. Retrieved September 12, 2020, from https://www.cmpa-acpm.ca/en/advice-publications/browse-articles/2011/using-clinical-photography-and-video-for-educational-purposes#physicians_obligations
- 18) Hood, C. A. Hope, T. & Dove, P, (1998), Videos, photographs, and patient consent. British Medical Journal, Vol. 316.
- 19) IMAGE | meaning in the Cambridge English Dictionary. Retrieved August 22, 2020, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/image>
- 20) Kolęda, M, (2019), the right to the image of the patient. Nursing and Public Health, 9(2).
- 21) Lakdawala N, Fontanella D, Grant-Kels JM,(2012), Ethical considerations in dermatologic photography.Clin Dermatol, 30(5).
- 22) Lau CK, Schumacher HH, Irwin MS, (2010), Patients' perception of medicalphotography.J Plast Reconstr Aesthet Surg, 63(6).
- 23) Making and using visual and audio recordings of patients - GMC. Retrieved September 12, 2020, from <https://www.gmc-uk.org/ethical-guidance/ethical-guidance-for-doctors/making-and-using-visual-and-audio-recordings-of-patients>
- 24) Marshall, Z. Brunger, F. Welch, V. Asghari, S. & Kaposy, C, (2018), Open availability of patient medical photographs in google images search results: Cross-sectional study of transgender research, Journal of Medical Internet Research, 20(2).
- 25) Patient and Volunteer information, Consent 4 Consent Information, The Royal Liverpool and Broad green University Hospitals NHS Trust. Retrieved September 8, 2020, from <https://secure.rlbuilt.nhs.uk/sites/Form/SiteAssets/C4CPatientVolunteerInformation.pdf>
- 26) PRIVACY ACT 1988 - SECT 6 Interpretation. Retrieved August 24, 2020, from http://www8.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/legis/cth/consol_act/pa1988108/s6.html#health_service.
- 27) Slue W. E. Jr, (1989), Unmasking the lone ranger. The New England journal of medicine, 321(8).
- 28) Supe A, (2003), Ethical considerations in medical photography. Issues in medical ethics, 11(3).
- 29) The Personal Information Protection and Electronic Documents Act (PIPEDA) - Office of the Privacy Commissioner of Canada. Retrieved September 8, 2020, from <https://www.priv.gc.ca/en/privacy-topics/privacy-laws-in-canada/the-personal-information-protection-and-electronic-documents-act-pipeda>
- 30) The Royal Liverpool and Broad green University Hospitals. Patient Information: Consenting to Clinical Photography or Video recording. Retrieved September 8, 2020, from <https://www.rlbuilt.nhs.uk/media/2188/consent-to-clinical-photography-form-v202.pdf>.
- 31) Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals: Writing and editing for biomedical publication, (2010), Journal of pharmacology & pharmacotherapeutics, 1(1).

